

„Wychowanie w Rodzinie” t. XXI (2/2019)

Anna ŚNIEGULSKA*

Kobiety wchodzące w dorosłość o wychowawczej roli matki

**Woman reaching adulthood on the educational
role of a mother**

Abstrakt

Cel. W artykule zostanie przedstawiona wychowawcza rola matki w świetle wypowiedzi kobiet wchodzących w okres dorosłości. Okres ten jest specyficznym etapem życia człowieka, gdyż najczęściej podejmuje on wtedy refleksję nad założeniem własnej rodziny, podjęciem roli rodzicielskiej, potomstwem i jego wychowaniem. Mając na uwadze, iż role rodzicielskie stanowią podstawowy wymiar funkcjonowania człowieka dorosłego, zasadniczym celem badań było określenie podstawowych atrybutów postrzeganej i wyobrażanej przez młode kobiety wychowawczej roli matki. W badaniach starano się także określić, jak młode kobiety interpretują wychowanie i wychowanie macierzyńskie, oraz jakie czynniki stanowią ułatwienia i utrudnienia w pełnieniu przez matkę roli wychowawczej.

Metoda. W postępowaniu badawczym zastosowano jakościową analizę szerszych wypowiedzi kobiet wchodzących w okres dorosłości, związanych z rozumieniem zasadniczych aspektów roli matki w wychowaniu potomstwa. Problematyka ta wyłoniła się z wcześniejszych eksploracji, które także miały charakter badań jakościowych i były realizowane na drodze indywidualnych i grupowych wywiadów z młodymi kobietami. W prezentowanych badaniach wzięło udział 109 kobiet w wieku 19–25 lat, zamieszkujących teren województwa podkarpackiego.

Wyniki. Podsumowując najistotniejsze rezultaty badań i formułując wnioski końcowe, należy powiedzieć, iż dla młodych kobiet proces wychowania oznacza przede wszystkim przygotowanie dziecka do życia w społeczeństwie, przekazanie mu zasad i norm społecznych, a jednym z podstawowych celów tego przygotowania jest wpojenie wartości

* e-mail: airsnieg@op.pl

Zakład Pedagogiki Ogólnej i Metodologii Badań Edukacyjnych, Wydział Pedagogiczny, Uniwersytet Rzeszowski, Jałowego 24, 35-959 Rzeszów, Polska.

ORCID: 0000-0002-2864-257X

etycznych. Wychowanie przez matkę winno opierać się na głębokiej miłości do dziecka, okazywaniu mu szacunku i zaspokajaniu jego potrzeb. Podstawowymi zaś kategoriami wychowawczej roli matki są miłość, opieka, określone cechy osobowościowe i charakterologiczne matki, oraz relacja osobowa matki i dziecka. Matce łatwiej pełnić rolę wychowawczą, gdy pozostaje w szczęśliwym, satysfakcjonującym związku małżeńskim, oraz gdy jest spełniona i szczęśliwa jako kobieta.

Słowa kluczowe: wychowawcza rola matki, atrybuty wychowawczej roli matki, wychowanie, wychowanie macierzyńskie, okres wchodzenia w dorosłość.

Abstract

Aim. The article presents the educational role of a mother as viewed by women reaching adulthood. It is a specific stage of life as at this time people most often reflect upon starting their own family, taking on a parental role, offspring, and their upbringing. Considering the fact that the parental roles comprise a fundamental dimension of an adult's functioning, the main aim of the study was to describe the basic attributes of the educational role of a mother as perceived and imagined by young women. The study was also aimed at determining the way women interpret upbringing and maternal upbringing, as well as the factors which, according to the female respondents, either facilitate or impede fulfilling the educational role of a mother.

Methods. The method applied in the research procedure involved the qualitative analysis of broader utterances of women reaching adulthood related to understanding the fundamental attributes of the role of a mother in the upbringing of their children. These issues emerged from previous explorations which also had a character of qualitative studies and were carried out by means of individual and group interviews with young women. The presented study covered 109 women aged 19-25 residing the Subcarpathian Voivodeship.

Results. To summarise the most significant results of the study and formulate the final conclusions, it should be stated that for young women the process of upbringing primarily means preparing a child for living in a society, transmitting values and social standards, while one of its fundamental aims is instilling ethical values. Upbringing by a mother should be based on profound love towards a child, showing them respect and satisfying their needs. The basic categories of an educational role of a mother are, in turn, love, care, specific personality and characterological features of a mother, and a personal relationship between a mother and a child. Fulfilling this role is easier for a mother when she is in a happy, satisfying marriage and she is happy and fulfilled as a woman.

Keywords: educational role of a mother, attributes of the educational role of a mother, upbringing, maternal upbringing, stage of reaching adulthood.

Wychowywanie to słuchanie potrzeb dziecka, szacunek dla jego odmiennego zdania, nawiązanie relacji, nici porozumienia, dzięki której nie potrzeba słów, żeby wiedzieć, jakie są potrzeby [...] to zaufanie, radość ze wspólnego przebywania¹.

Wprowadzenie

Po okresie dzieciństwa i dorastania pojawia się w życiu człowieka kolejny okres, jaki stanowi dorosłość. Jest to najdłuższy etap w życiu jednostki, zaczynający się od około 25. roku życia i trwający aż po kres jej egzystencji. Trudno jednoznacznie wskazać, w którym momencie swego życia jednostka staje się dorosła. Nie tyle decyduje o tym bowiem określony wiek metrykalny, ile raczej podjęcie zobowiązań w pewnych obszarach aktywności i trwanie w ich realizacji, pomimo przeszkód fizycznych, społecznych, jak też psychologicznych².

Generalnie proces przechodzenia do dorosłości ma swoje wskaźniki obiektywne i subiektywne. Wśród pierwszych wyróżniamy:

- zawodową i finansową niezależność;
- życie poza rodziną pochodzenia, wybranie nowego miejsca stałego zamieszkania;
- zawarcie małżeństwa lub związek długotrwały;
- rodzicielstwo;
- wybór kariery zawodowej i zaangażowanie się w nią.

Wskaźniki subiektywne dorosłości to z kolei:

- podjęcie za siebie samego odpowiedzialności;
- podejmowanie samodzielnych decyzji;
- umiejętność planowania własnej aktywności;
- posiadanie stabilnych planów na przyszłość;
- umiejętność zaangażowania się w wybraną przez jednostkę działalność³.

Odwołując się do Malcolma Knowles'a koncepcji biegu życia człowieka, Ewa Wysocka podkreśla, że dorosłość oznacza autonomię jednostki, jej aktywność, obiektywizm, erudycję, wysoką sprawność, szeroki zakres odpowiedzialności, szerokie zainteresowania, altruizm, samoakceptację, zintegrowaną tożsamość, koncen-

¹ Wypowiedź anonimowej respondentki.

² A.I. Brzezińska, K. Appelt, B. Ziółkowska, *Psychologia rozwoju człowieka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2016, s. 297.

³ Tamże.

tracę na zasadach, głębokie związki, oryginalność, tolerancję dla nieokreśloności, oraz racjonalność, które to cechy odróżniają dorosłość od dzieciństwa⁴.

W tę fazę wchodzi jednostka po gwałtownych zmianach rozwojowych, prowadzących do uzyskania dojrzałości biologicznej i społecznej, wyrażających się w zdolności do prokreacji, jak i odpowiedzialnego podejmowania nowych ról społecznych. Role te wiążą się z zakładaniem własnej rodziny, rodzeniem i wychowywaniem potomstwa, podejmowaniem oraz rozwijaniem aktywności zawodowej, a zasadniczo z autonomicznym kierowaniem własnym życiem⁵. Ten etap życia człowieka dzieli się na trzy okresy, tzn. dorosłość wczesną, środkową oraz późną, przy czym w każdym z nich pojawiają się przed człowiekiem określone zadania rozwojowe.

Szczególnie dynamicznym i zarazem ważnym okresem w życiu człowieka jest wczesna dorosłość, gdy młoda osoba, spełniając zadania rozwojowe w ujęciu Roberta J. Havighursta – dokonuje wyboru małżonka, uczy się współżycia z nim, zakłada rodzinę i wychowuje dzieci, prowadzi dom oraz rozpoczyna pracę zawodową, podejmuje także obowiązki obywatelskie i znajduje pokrewną grupę społeczną. Kluczowe znaczenie mają zadania związane z założeniem rodziny, których zrealizowanie wymaga osiągnięcia pewnego stopnia dojrzałości przejawiającej się np. w umiejętności nawiązywania związków intymnych, zdolności do podejmowania samodzielnych decyzji tudzież odpowiedzialności za drugiego człowieka⁶. Rozważając założenie rodziny młoda osoba podejmuje zazwyczaj refleksję nad potomstwem i jego wychowaniem, budując w ten sposób pewną koncepcję rodzicielskiej roli wychowawczej. Wyraźne jest to szczególnie w przypadku kobiet, dla których rola matki jest rolą ważną, cenioną i pomimo rozmaitych przemian społecznych nadal należąca do podstawowych ról, jakie pragnie ona pełnić w swoim dorosłym życiu. Dla sporej rzeszy kobiet rola matki jest zatem rolą posiadającą dużą wartość, stanowiąc źródło zadowolenia życiowego i szczęścia.

Należy w tym kontekście zwrócić uwagę, iż obecnie młode osoby, zarówno w Polsce, jak i innych krajach, często nie podejmują zadań typowych dla swojego okresu rozwojowego⁷. Coraz dłużej bowiem dzieci zamieszkują z rodzicami, pozostają na ich utrzymaniu, wstrzymując się od zawarcia związku małżeńskiego i rozpoczęcia

⁴ E. Wysocka, *Doświadczenie życia w młodości – problemy, kryzysy i strategie ich rozwiązywania: próba opisu strukturalno-funkcjonalnego modelu życia preferowanego przez młodzież z perspektywy pedagogiki społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010, s. 447.

⁵ E. Gurba, *Wczesna dorosłość*, [w:] B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka, T. 2, Charakterystyka okresów życia człowieka*, PWN, Warszawa 2000, s. 203.

⁶ Tamże, s. 206–219.

⁷ B. Szluz, *O dorosłych dzieciach mieszkających z rodzicami (na przykładzie wybranych państw)*, „Societas/Communitas” 2017, nr 2(24), s. 73 i n.

życia na własną odpowiedzialność. Nie bez znaczenia dla zaistnienia takiej sytuacji pozostaje wydłużony okres edukacji, spowodowany stale zwiększającymi się wymaganiami na rynku pracy. W tym kontekście mówi się o niepunktualnym czy opóźnionym w stosunku do lat wcześniejszych przyjmowaniu przez jednostki ról społecznych związanych z zakładaniem rodziny, rodzicielstwem, czy zdobywaniem niezależności finansowej.

W związku z tym Jeffrey Arnet proponuje wydzielenie podetapu w obrębie wczesnej dorosłości jako okresu tzw. dorosłości wyłaniającej się (*emerging adulthood*). Zdaniem autora przypada on na 18–25 rok życia, różniąc się zarówno od adolescencji, jak i wczesnej dorosłości. Osoby będące w tym wieku utraciły już bowiem dziecięcą zależność, ale z drugiej strony nie podejmują wspomnianych zadań i ról. Przeznaczają natomiast czas na zdobywanie nowych doświadczeń i umiejętności, przede wszystkim dlatego, aby z większym sukcesem stać się osobą dorosłą. W wyniku przedłużonej fazy tymczasowej dorosłości, pomiędzy dzieciństwem a dorosłością, cały cykl życiowy człowieka przesuwają się o 10 lat. Wchodząc w dorosłość człowiek przygotowuje się do rodzicielstwa, orientuje się na zdobywanie stabilności małżeńskiej i finansowej. W ten sposób, jak piszą Ridfuss, Morgan i Swicegood, stabilność w utrzymywaniu się tendencji do opóźniania decyzji o rodzicielstwie staje się przejawem adaptacji do zmieniających się warunków życia i nie prowadzi do trudności w jej realizacji. Przeciwnie, pozwala na lepsze przygotowanie się do niej i realizację odpowiednio do współczesnych warunków społecznych i ekonomicznych. Należy jednak mieć świadomość, iż istnieje tu także ryzyko przedłużania się okresu przejściowego, co może w istocie rzeczy opóźnić osiągnięcie przez jednostkę niezależności i autonomii⁸.

Mając na uwadze, iż wschodząca dorosłość jest specyficznym etapem życia człowieka, interesująca wydaje się refleksja dotycząca tego, jak kobiety w tym ważnym okresie swojego życia postrzegają wychowawczą rolę matki, atrybuty tej roli i zjawiska, które stanowią konteksty pełnienia roli macierzyńskiej. Tak określonej problematyce poświęcone zostały badania przedstawione na łamach niniejszego opracowania.

Opis badań własnych

Zaprezentowane niżej badania stanowią część obszerniejszego projektu badawczego, dotyczącego spostrzegania wychowawczej roli matki. Fragment przedsta-

⁸ J. Wojciechowska, *Okres wczesnej dorosłości. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać?*, [w:] A. I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka: [praktyczna psychologia rozwojowa]*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2013, s. 472 i n.

wionych w artykule eksploracji uwzględnia przede wszystkim analizę szerszych wypowiedzi kobiet wchodzących w okres dorosłości, wypowiedzi związanych z rozumieniem zasadniczych aspektów roli matki w wychowaniu potomstwa. Problematyka badawcza nakreślona w artykule wyłoniła się z wcześniejszych eksploracji, które miały charakter badań jakościowych⁹, i które były realizowane na drodze pogłębianych i swobodnych wywiadów z młodymi kobietami, zarówno indywidualnych, jak i grupowych.

Wypowiedzi badanych kobiet w toku postępowania badawczego zostały poddane analizie, w ramach której dokonano pewnych uogólnień zawartych w nich treści. W wyniku podjętych wysiłków badawczych uzyskano odpowiedzi na podstawowe pytania badawcze:

- W jaki sposób kobiety określają *wychowanie* i jakie elementy uznają za najważniejsze w procesie wychowania macierzyńskiego?
- Jak przedstawiają się podstawowe atrybuty wychowawczej roli matki?
- Jakie czynniki ułatwiają kobiecie pełnienie roli wychowawczej wobec dziecka?
- Jakie są podstawowe grupy trudności, na jakie, zdaniem badanych, napotykają matki w pełnieniu swej roli wychowawczej?

W badaniach wzięło udział 109 kobiet, zamieszkujących teren województwa podkarpackiego. Dobór osób do badań był celowy. Podstawowymi kryteriami doboru było zamieszkanie na terenie Podkarpacia oraz wiek oscylujący się w granicach 19–25 lat. W badaniach, oprócz kobiet pracujących zawodowo i bezrobotnych, uczestniczyło 48 studentek. Były to osoby studiujące na Uniwersytecie Rzeszowskim na kierunku pedagogika, filologia angielska i filologia polska. Bliższą charakterystykę badanej grupy przedstawia poniższa tabela 1.

⁹ Zob. S. Palka, *Metodologia, badania, praktyka pedagogiczna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006, s. 53 i n; J. Izdebska, *Rodzina dysfunkcyjna źródłem osamotnienia dziecka. Teoretyczne i metodologiczne aspekty badań*, [w:] K. Gąsior, T. Sakowicz (red.), *Pedagogika społeczna w służbie rodzinie: (aspekt marginalizacyjny, resocjalizacyjny i psychologiczny): III Świętokrzyskie Dni Profilaktyki*, t. 2, Świętokrzyskie Centrum Profilaktyki i Edukacji, Kielce 2005, s. 77.

Tabela 1. Charakterystyka badanej grupy

		Liczba badanych	%
Środowisko zamieszkania	miasto	55	50,45
	wieś	54	49,54
Aktywność zawodowa i edukacyjna	studentki	48	44,03
	kobiety pracujące	50	45,87
	kobiety niepracujące (bezrobotne)	11	10,09
Stan cywilny	panny	64	58,71
	mężatki	45	41,28
Dzietność	kobiety posiadające potomstwo	47	43,11
	kobiety bezdzietne	62	56,88
Wykształcenie	wyższe	28	25,68
	średnie	58	53,21
	zawodowe i podstawowe	23	21,10

Źródło: Badania własne.

Table 1. Characteristics of the research group

		Number of participants	%
Place of residence	urban	55	50,45
	rural	54	49,54
Occupational and educational activity	female students	48	44,03
	employed women	50	45,87
	not working (unemployed) women	11	10,09
Marital status	unmarried	64	58,71
	married	45	41,28
Fertility	women with children	47	43,11
	women without children	62	56,88
Education	higher	28	25,68
	secondary	58	53,21
	vocational and primary	23	21,10

Source: Own research.

Istota wychowania i fundamenty wychowania macierzyńskiego

Gdy podejmujemy problem wychowawczej roli matki, wydaje się uzasadnione, by w pierwszej kolejności przedstawić, w jaki sposób kobiety wchodzące w etap dorosłości rozumieją proces wychowania. Jak przyznały same badane, jest to o tyle istotne, że od sposobu rozumienia samego wychowania w sporej mierze zależeć będzie to, w jak dana osoba postrzega atrybuty wychowawczej roli matki.

W wyniku analizy wypowiedzi młodych kobiet ustalono cztery kategorie odnoszące się do sposobu rozumienia wychowania. Ilustruje je poniższa tabela 2.

Tabela 2. Rozumienie procesu wychowania

Proces wychowania to:	Liczba badanych N=109	%
Przygotowanie do życia w społeczeństwie; przekazanie dziecku zasad norm społecznych; wdrażanie do życia społecznego	63	57,79
Przekaz, wpajanie wartości etycznych	32	29,35
Uczestnictwo w rozwoju dziecka; bycie z dzieckiem; towarzyszenie mu; podążanie za dzieckiem; wspieranie	27	24,77
Całokształt działań rodziców wobec dziecka; proces trudny, odpowiedzialny i wymagający zaangażowania, wynikający z miłości rodzicielskiej	6	5,50

Źródło: Badania własne. Ponieważ badane w swoich wypowiedziach wskazywały na kilka atrybutów procesu wychowania, suma % jest większa od 100.

Table 2. Understanding the process of upbringing

Process of upbringing is:	Number of participants N=109	%
Preparation for life in society; providing a child with social principles and standards; introducing a child to social life	63	57,79
Transmitting, ingraining ethical values	32	29,35
Taking part in a child development, being with a child, accompanying them, following a child, support	27	24,77
Overall parental impact on a child, difficult, responsible and engaging process resulting from parental love	6	5,50

Source: Own research. Since the participants in their answers pointed to more than one attributes of upbringing, the total is more than 100.

Z analizy szerszych wypowiedzi badanych kobiet można odczytać proces wychowania rozumiany eklektycznie, jako wypadkowa prezentowanych w literaturze pedagogicznej¹⁰ różnych ujęć tego procesu. Uogólniając, wydzielono trzy typy ujęć, przy czym największa liczba badanych osób nawiązywała w swoich wypowiedziach do charakteru adaptacyjnego i urabiającego wychowania, zgodnie z którym proces ten ma zasadniczo wdrożyć jednostkę do życia i funkcjonowania w społeczeństwie. Badane określały także wychowanie jako proces przekazywania, wpajania wartości etycznych, również jako „wpajanie zasad i norm moralnych”, tak aby „dziecko wyrosło na dobrego i uczciwego człowieka”, który urzeczywistnia swoim postępowaniem wartości etyczne. Wychowanie jest tu więc rozumiane jako wprowadzanie wychowanka w świat wartości, dążenie, by nabywał on kompetencje aksjologiczne czy aksjologiczną wrażliwość¹¹. Kobiety zwracały także uwagę, że wychowanie oznacza „uczestniczenie w rozwoju dziecka”, podkreślając znaczenie relacji osobowej, dialogu, interakcji i pomocy, co stanowi kwintesencję optymalnych warunków rozwojowych. Część kobiet nie wskazała na istotę procesu wychowania, powstrzymując się od podania definicji. Osoby te opisywały wychowanie, artykułując przede wszystkim całokształt działań przejawianych wobec dziecka przez rodziców; ogół wszelkich oddziaływań wychowawczych. Proces ten, jak pisały, jest „długotrwały i prowadzi do wszechstronnego rozwijania człowieka”. Jest również „trudny, wymagający od rodziców wielu poświęceń i pracy” i „odpowiedzialny”.

Egzemplifikacją przedstawionych danych, mogą być przykładowe wypowiedzi badanych kobiet¹²:

Istotą wychowania jest przygotowanie do dorosłego życia, wypracowanie cech, które zaowocują w przyszłości tym, że dziecko będzie dobrym człowiekiem; to działanie dla dobra dziecka;

Wychowanie to kształtowanie człowieka, wychowanie go na dobrą osobę poprzez wpajanie wartości, norm i zasad moralnych; wspieranie w dokonywanych wyborach dziecka;

¹⁰ Zob. S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1993, s. 166; J. Izdebska, *Dziecko – dzieciństwo – rodzina – wychowanie rodzinne: kategorie pedagogiki rodziny w perspektywie pedagogiki personalistycznej*, Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Białystok 2015, s. 177; B. Śliwerski, *Pedagogika ogólna: podstawowe prawidłowości*, Impuls, Kraków 2012, s. 38 i n.; A. Tchorzewski, *Dyskurs wokół paradygmatu teorii wychowania*, [w:] tenże (red.), *Z problematyki metodologicznej teorii wychowania*, Wydawnictwo Uczelniane WSP, Bydgoszcz 1994, s. 19.

¹¹ Zob. U. Ostrowska, *Aksjologiczne podstawy wychowania*, [w:] B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. T. 1, Podstawy nauk o wychowaniu*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006, s. 396 i n.

¹² Wszystkie prezentowane w artykule wypowiedzi pochodzą z anonimowych ankiet.

[Wychowanie to... – A.Ś.] zespół działań mających na celu ukształtowanie człowieka pod względem fizycznym, psychicznym, umysłowym, emocjonalnym i moralnym oraz przygotowanie go do życia w społeczeństwie;

Wychowanie to proces, który powinien spowodować adaptację dziecka do warunków życia, to przygotowanie dziecka do życia i funkcjonowania w społeczeństwie;

Wychowanie to wpajanie wartości.

Wychowanie to proces, który zdaniem badanych zarówno realizuje określone cele, jak i spełnia swoje bardziej szczegółowe zadania¹³ prowadzące do pożądaných efektów, odnoszących się głównie do sfery kompetencji, wartości, cech charakteru i osobowości oraz postaw wychowanka. Mówiąc o celach wychowania, młode kobiety artykułowały przede wszystkim:

- Wychowanie człowieka kierującego się w swoim życiu wartościami etycznymi – 50 osób (45,87%);
- Ukształtowanie odpowiednich zachowań społecznych, opierających się na przyswojonych zasadach i normach funkcjonujących w społeczeństwie – 35 osób (32,11%);
- Wychowanie człowieka w pełni samodzielnego, który będzie potrafił samodzielnie funkcjonować w życiu dorosłym, podejmować odpowiedzialne decyzje i pełnić rozmaite role społeczne – 17 osób (15,59%);
- Ukształtowanie cech charakteru uznanych przez rodziców za właściwe – 10 osób (9,17%);
- Wychowanie człowieka religijnego, wierzącego i praktykującego – 5 osób (4,58%).

Wśród pożądaných efektów oddziaływań wychowawczych znalazły się przede wszystkim te cechy i dyspozycje, które dadzą szansę, że dziecko „poradzi sobie w życiu”, na płaszczyźnie „życia zawodowego” i w innych „sferach funkcjonowania człowieka”. Dla niektórych badanych istotnym efektem wychowania jest to, by dziecko było w przyszłości szczęśliwym i spełnionym człowiekiem, miało poczucie własnej wartości, oraz uzyskało wysokie wykształcenie, atrakcyjny zawód i satysfakcjonującą pracę zawodową. Pięć kobiet wyraziło zaś opinię, że efekty, które należałoby uznać za wychowawczo pożądanę, to wszelkie konsekwencje pozytywnego oddziaływania na dziecko, które, jak wspomniała jedna z badanych, pojawiają się „samoistnie” wtedy,

¹³ Zob. M. Nowak, *Teorie i koncepcje wychowania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 328–334.

gdy rodzic będzie „kochał dziecko, spędzał z nim czas i nie będzie stosował przemo-
cy”. Uzyskane dane ilustruje poniższa tabela 3.

Tabela 3. Pożądane efekty wychowania

Pożądane efekty wychowania	Liczba badanych N=109	%
Umiejętność poradzenia sobie w życiu	34	31,19
Szacunek przejawiany wobec innych ludzi	33	30,27
Tzw. kręgosłup moralny, uczciwość	33	30,27
Empatia	30	27,52
Uspołecznienie	25	22,93
Odpowiedzialność	17	15,59
Poczucie własnej wartości	16	14,67
Dobre wykształcenie, zawód, praca	11	10,09
Szczęśliwy, spełniony człowiek	9	8,25
Posłuszeństwo rodzicom	8	7,33
Wszelkie konsekwencje pozytywnego oddziaływania na dziecko	5	4,58

Źródło: Badania własne. Ponieważ badane wskazywały na kilka efektów, suma % jest większa od 100.

Table 3. Desirable results of upbringing

Desirable results of upbringing	Number of participants N=109	%
Ability to cope with life	34	31,19
Respect shown towards other people	33	30,27
So-called moral fibre, honesty	33	30,27
Empathy	30	27,52
Socialisation	25	22,93
Responsibility	17	15,59
Self-esteem	16	14,67
Good education, occupation, job	11	10,09
Happy, self-fulfilled person	9	8,25
Obedience to parents	8	7,33
All the consequences of the positive influence on a child	5	4,58

Source: Own research. Since the participants pointed to more than one results, the total is more than 100.

Tabela 4. Fundamenty wychowania macierzyńskiego

Fundamenty	Liczba badanych N=109	%	Fundamenty	Liczba badanych N=109	%
Miłość	64	58,71	Rozumienie dziecka	8	7,33
Szacunek okazywany dziecku	31	28,44	Dobry przykład matki	5	4,58
Zaspokajane potrzeb dziecka	20	18,34	Zainteresowanie sprawami dziecka, zaangażowanie wychowawcze	4	3,66
Pozytywne relacje w rodzinie	19	16,51	Kształtowanie samodzielności u dziecka	3	2,75
Bezpieczeństwo	18	17,43	Odpowiedzialność rodzicielska	2	1,83
Wartości	14	12,84	Kształtowanie u dziecka poczucia własnej wartości	2	1,83
Mocne oparcie w rodzinach	14	12,84	Cierpliwość	2	1,83
Akceptacja dziecka takim jakim jest	9	8,25	Religijność; wiara w Boga	2	1,83
Czas spędzany z dzieckiem	8	7,33	Inne – np. troska, edukacja szkolna, zasady	7	6,42

Źródło: Badania własne. Ponieważ badane wskazywały na kilka odpowiedzi, suma % jest większa od 100.

Table 4. Foundations of maternal upbringing

Foundations	Number of participants N=109	%	Foundations	Number of participants N=109	%
Love	64	58,71	Understanding a child	8	7,33
Respect shown to a child	31	28,44	Good example of a mother	5	4,58
Satisfying child's needs	20	18,34	Showing interests in child problems, engagement in upbringing	4	3,66
Positive relations in family	19	16,51	Shaping child's independence	3	2,75
Safety	18	17,43	Parental responsibility	2	1,83
Values	14	12,84	Shaping child's self-esteem	2	1,83
Strong support from parents	14	12,84	Patience	2	1,83
Accepting a child just like they are	9	8,25	Religiousness, faith in God	2	1,83
Time spent with a child	8	7,33	Other – e.g. care, school education, principles	7	6,42

Source: Own research. Since the participants pointed to more than one answers, the total is more than 100.

Mówiąc o efektach wychowania, kobiety artykułowały w swoich wypowiedziach, że:

Wychowanie powinno prowadzić do wpojenia dziecku wartości moralnych i religijnych, to pomoc w odnalezieniu się w świecie, miłość ponad wszystko, ukazanie czym jest dobro, a czym zło, ukierunkowanie dziecka w dobrą stronę.

Wychowanie ma powodować naprowadzenie na właściwe ścieżki życiowe.

Celem wychowania jest nauczenie zasad współżycia między ludźmi. Spowodowanie, by dziecko stało się zdolne do odróżniania dobra od zła i umiało się odnaleźć w otoczeniu.

Kluczowym aspektem wychowania jest wychowanie macierzyńskie. Jest ono najbardziej pierwotne, opierające się na bezwarunkowej miłości macierzyńskiej¹⁴ i przywiązaniu do dziecka¹⁵, które w zasadniczym stopniu przyczyniają się do ukształtowania jego osobowości i właściwego rozwoju w sferze fizycznej, psychicznej i duchowej.

Dla badanych kobiet wychowanie macierzyńskie winno opierać się na trwałych i mocnych fundamentach. Opierając się na nich, oddziaływanie matki uświadamia dziecku, że jest dla niej „największym skarbem, wartością fundamentalną i najcenniejszą, szczęściem i wszystkim, co posiada”.

Badane kobiety przede wszystkim upatrują fundamentów wychowania w „miłości” macierzyńskiej, a następnie w „szacunku” okazywanym dziecku, „zaspokajaniu jego potrzeb” oraz w „pozytywnych” relacjach osobowych w rodzinie i dawaniu dziecku poczucia „bezpieczeństwa”. Kategorie te uzyskały największe odsetki wskazań, co pozwala stwierdzić, że budują podstawę, na której winno opierać się wychowanie przez matkę. Analizując wypowiedzi badanych, warto w tym miejscu przywołać następujące:

Fundamentem wychowania przez matkę jest zaangażowanie, miłość, troska i spędzanie z dzieckiem czasu.

Bezwarunkowa miłość, akceptacja, zaspokojenie potrzeb fizjologicznych i bytowych.

Przed wszystkim «bycie przy dziecku», ciągłe poświęcanie mu czasu, okazywanie swojej wielkiej miłości na każdym kroku, bycie otwartym na rozmowę na każdym temat.

Przed wszystkim takim fundamentem jest akceptacja dziecka, uznanie go takim jakim jest, ze wszystkimi cechami, jakie posiada.

¹⁴ E. Fromm, *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, „Sagittarius”, Warszawa 1992, s. 44 i n.

¹⁵ A. Blain, *Biomedyczne problemy rozwoju dziecka*, [w:] M. Ziemska (red.), *Rodzina i dziecko: praca zbiorowa*, PWN, Warszawa 1980, s. 94–95.

W wychowaniu dziecka przez matkę najważniejsze jest okazywanie miłości, pełna akceptacja dziecka [...] ważne by dbać o nie, troskać się, kochać je bezinteresownie, zapewnić warunki do rozwoju fizycznego, moralnego.

Najważniejsze jest, aby zbudować silną więź, w oparciu o miłość, zaufanie, wspieranie i poczucie bezpieczeństwa.

Najważniejsze jest, by dziecko wiedziało, że jest dla matki najważniejsze, że jest bezwarunkowo kochane.

Atrybuty wychowawczej roli matki

W dalszym postępowaniu badawczym starano się ustalić, w jaki sposób młode kobiety postrzegają wychowawczą rolę matki. W rezultacie zredukowania i uogólnienia treści wypowiedzi respondentek otrzymano 20 kategorii, wskazujących na podstawowe atrybuty tej roli. Dodać jednak należy, iż wyodrębnienie poszczególnych kategorii ma charakter czysto umowny, a ich granice są dość płynne.

Tabela 5. Atrybuty wychowawczej roli matki

Kategorie	Liczba badanych N=109	%	Kategorie	Liczba badanych N=109	%
Miłość	95	87,15	Komunikacja	26	23,85
Opieka	85	77,98	Pomoc w nauce szkolnej	27	24,77
Cechy matki	75	68,80	Wpajanie zasad i norm społecznych	25	22,93
Relacja z dzieckiem	50	45,87	Zaufanie	21	19,26
Dyscyplina	42	38,53	Autorytet	18	16,51
Troska	40	36,69	Kary	17	15,59
Uczucia, klimat w rodzinie	35	32,11	Szacunek	17	15,59
Wsparcie	35	32,11	Akceptacja	15	13,76
Pomoc	31	28,44	Nagrody	13	11,92
Przekaz wartości	30	27,52	Poświęcenie	13	11,92
Odpowiedzialność	30	27,52	Inne – np. obowiązki matki, religia, tolerancja.	8	7,33

Źródło: Badania własne. Ponieważ badane wskazywały na kilka aspektów wychowawczej roli matki, suma % jest większa od 100.

Table 5. Attributes of the educational role of a mother

Categories	Number of participants N=109	%	Categories	Number of participants N=109	%
Love	95	87,15	Communication	26	23,85
Care	85	77,98	Help with learning	27	24,77
Mother's features	75	68,80	Ingraining social principles and standards	25	22,93
Relationship with a child	50	45,87	Trust	21	19,26
Discipline	42	38,53	Authority	18	16,51
Concern	40	36,69	Punishments	17	15,59
Feelings, atmosphere in family	35	32,11	Respect	17	15,59
Support	35	32,11	Acceptance	15	13,76
Help	31	28,44	Rewards	13	11,92
Transmission of values	30	27,52	Dedication	13	11,92
Responsibility	30	27,52	Other – e.g. mother's duties, religion, tolerance	8	7,33

Source: Own research. Since the participants pointed to more than one attributes of educational role of a mother, the total is more than 100.

Podsumowując wypowiedzi zauważamy, że młode kobiety przypisują wychowawczej roli matki takie główne kategorie, jak: „miłość”, „opieka”, „cechy matki” i „relacja”. Jak wynika z tabeli nr 5, stosunkowo dużo kobiet wskazało ponadto na „dyscyplinę”, „troskę”, „uczucia” i „klimat emocjonalny” w rodzinie, a także „wsparcie” jako zasadnicze właściwości tej roli.

Zdaniem badanych kobiet, rola wychowawcza matki jest „wielowymiarowa” i składa się na nią cały szereg obowiązków oraz powinności, które wytyczają jej działania wobec dziecka. Za przykład mogą tu posłużyć słowa: „Wychowawcza rola matki polega na przekazywaniu norm, zasad, wartości, na dbaniu o rozwój, bezpieczeństwo, na budowaniu relacji opartej na miłości i zaufaniu, rozwoju zainteresowań, wspólnym spędzaniu czasu, czerpaniu radości z dziecka, dzieleniu się z dzieckiem swoimi doświadczeniami życiowymi”. Inna z kobiet pisała z kolei, że „wychowawczą rolę matki wyznacza miłość, szacunek i zrozumienie dla siebie nawzajem; wsparcie i pomoc w trudnych chwilach. Ważne, by w wychowaniu pokazywać na swoim przykładzie normy i pozytywne zachowania”. Jeszcze inna z badanych podkreśliła w wychowaniu znaczenie „relacji z dzieckiem, kształtowania pozytywnych postaw, zachowań, nawyków, zaspokojenia wszelkich potrzeb dziecka”.

Jeśli chodzi o kategorię, którą stanowią „cechy matki”, to znalazły się wśród nich pewne cechy osobowościowe i charakterologiczne, które badane uznają za konstytutywne dla wychowawczej roli matki. Na tę kategorię wskazało łącznie 75 kobiet, wymieniając wśród nich przede wszystkim „wyrozumiałość” i „cierpliwość” jako te cechy, które są kluczowe dla pełnienia omawianej roli – po 20 osób (26,66%). Następnie zaś wymieniały respondentki: „empatię” – 10 osób (13,33%); „zaradność życiową” oraz „poczucie zadowolenia, optymizm” – po 8 (10,66%); „sprawiedliwość”, „szczerłość” i „autentyczność” – po 7 (9,33%); „wiedzę i kompetencje wychowawcze” – 5 osób (6,66%); „umiejętność przebaczenia” – 4 osoby (5,33%); „stabilność emocjonalną” i „pewność siebie” – po 3 (4,00%) oraz „dojrzałość do roli matki” – 2 (2,66%) .

Ułatwienia i utrudnienia w pełnieniu roli matki

Na wstępnym etapie prezentowanych badań młode kobiety przyznały, iż ważną kwestią w refleksji o roli wychowawczej matki stanowią okoliczności, które mogą współczesnej kobiecie utrudniać bądź też ułatwiać wychowywanie potomstwa. W związku z tym zamieszczono w kwestionariuszu odpowiednie pytania, a analiza uzyskanych odpowiedzi doprowadziła do określenia sześciu sytuacji, które według kobiet pozytywnie warunkują pełnienie roli wychowawczej oraz sześciu, które niekorzystnie wpływają na jej spełnianie. Ilustruje je tabela 6.

Tabela 6. Ułatwienia i utrudnienia w pełnieniu wychowawczej roli matki

Ułatwienia	Liczba badanych N=109	%
Szczęśliwy związek małżeński z ojcem dziecka	97	88,99
Gdy matka jest spełniona i szczęśliwa jako kobieta	89	81,65
Głęboka miłość do dziecka	88	80,73
Dziecko upragnione, długo oczekiwane	76	69,72
Pomoc ze strony ojca dziecka	73	66,97
Gdy kobieta jest dojrzała do roli matki; późniejszy wiek wejścia w rolę rodzicielską	69	63,30
Inne – np. niezbyt duża liczba obowiązków, stabilna sytuacja materialna i zawodowa, mocne oparcie w rodzinie, oparcie w religii, wsparcie ze strony instytucji, wiedza o dziecku i o wychowaniu	37	33,94
Utrudnienia		

Problemy finansowe	86	78,89
Ciągły brak czasu	83	76,14
Konieczność łączenia roli matki z rolą pracownika	79	72,47
Codzienny stres związany z obowiązkami rodzinno-domowymi	74	67,88
Niski poziom wiedzy o wychowaniu dziecka; brak kompetencji i umiejętności wychowawczych	67	61,46
Brak pomocy ze strony ojca dziecka	58	53,21
Inne – np. lęk przed przyszłością, dodatkowa praca zarobkowa, problemy mieszkaniowe, brak pomocy ze strony instytucji, brak pomocy ze strony dalszej rodziny	24	22,01

Źródło: Badania własne.

Table 6. Facilitating and impeding factors in fulfilling the educational role of a mother

Facilitating factors	Number of participants N=109	%
Happy marriage with a child's father	97	88,99
When a mother is self-fulfilled and happy as a woman	89	81,65
Profound love towards a child	88	80,73
Wanted and long-awaited child	76	69,72
Aid from a child's father	73	66,97
When a woman is mature for the role of a mother; taking the role of a parent later in life	69	63,30
Other – e.g. not too many duties, stable financial and occupational situation, strong family support, support from religion, support from institutions, knowledge of a child and on upbringing	37	33,94
Impeding factors		
Financial problems	86	78,89
Constant lack of time	83	76,14
Necessity of combining the role of a mother with the role of an employee	79	72,47
Day-to-day stress connected with family and housekeeping duties	74	67,88
Low level of knowledge on child upbringing, lack of educational competencies and skills	67	61,46
Lack of aid from a child's father	58	53,21
Other – e.g. fear of the future, additional gainful employment, housing problems, lack of aid from institutions, lack of aid from distant family	24	22,01

Source: Own research.

Wymieniając kategorie, uzyskujące procentowo największe liczby wskazań, stwierdzamy, że podstawowym ułatwieniem w pełnieniu wychowawczej roli matki jest „szczęśliwy związek małżeński z ojcem dziecka”, który daje kobiecie poczucie „stabilizacji”. Zatem respondentki dostrzegają znaczenie jakości małżeństwa, która determinuje funkcjonowanie w roli rodzicielskiej. Warto dodać, że w szczęśliwym związku małżeńskim kobieta-matka może liczyć na wsparcie i pomoc męża w wychowywaniu potomstwa, a także w innych sferach aktywności. Uzyskiwane wsparcie ułatwia zaś godzenie wielu ról, a także stanowi istotną płaszczyznę łagodzenia codziennych napięć i stresów¹⁶, co wpływa na psychiczny dobrostan. Ważną kwestią w kontekście pełnienia wychowawczej roli matki jest poczucie szczęścia, spełnienia i zadowolenia u matki, przy czym ważnym źródłem tych stanów jest praca zawodowa kobiety. Jak bowiem pisały respondentki, „kobieta, by była szczęśliwa, musi realizować się poza domem. Tylko wtedy może być dobrą matką i wychowawczynią”. Innym ważnym czynnikiem jest „głęboka miłość do dziecka”, która sprawia, że pełnienie danej roli staje się bardziej konstruktywne, także w perspektywie rozwoju osobowości samej matki.

Badane kobiety dostrzegają również szereg czynników utrudniających kobiecie spełnianie wychowawczej roli matki. Przede wszystkim wymieniały wśród nich „trudności finansowe” oraz „ciągły brak czasu”, pozostający w związku z kolejną kwestią, mianowicie „koniecznością łączenia roli matki z rolą pracownika”. Nieco mniej kobiet wskazywało na stres związany z realizacją codziennych obowiązków rodzinnych i zawodowych; stres łączy się zapewne z przeciążeniem kobiet¹⁷ i faktem, że większość prac domowych pozostaje w gestii kobiet. One niejednokrotnie w większym zakresie, aniżeli mężczyźni, zajmują się prowadzeniem gospodarstwa domowego oraz sprawami związanymi z opieką i wychowaniem potomstwa. Tę kwestię także dostrzegają kobiety, zwracając uwagę, iż pewnym utrudnieniem w realizacji omawianej roli jest „brak pomocy ze strony ojca dziecka”.

Podsumowanie i wnioski końcowe

W niniejszym opracowaniu uwagę zwrócono na wychowawczą rolę matki, którą starano się naszkicować, wsłuchując się w głos kobiet będących w okresie wchodzenia w dorosłość. Analizie poddano ich szersze wypowiedzi, które dały podstawę do sformułowania kilku wniosków końcowych. Podsumowując najistotniejsze re-

¹⁶ A. Śniegulska, *Rodzice w przestrzeni życia rodzinnego*, „Edukacyjna Analiza Transakcyjna” 2016, nr 5, s. 157.

¹⁷ Zob. T. Szlendak, *Socjologia rodziny: ewolucja, historia, zróżnicowanie*, PWN, Warszawa 2012, s. 436–437.

zultaty badań należy powiedzieć, że dla kobiet proces wychowania oznacza przede wszystkim przygotowanie dziecka do życia w społeczeństwie, przekazanie mu zasad i norm społecznych, a jednym z podstawowych celów wychowania jest wpojenie wartości etycznych tak, by jako człowiek dorosły urzeczywistniało je w swoim postępowaniu.

Fundamentalnym aspektem wychowania jest wychowanie macierzyńskie, które, zdaniem badanych kobiet, winno opierać się na miłości matki do dziecka, okazywanym mu szacunku, zaspokajaniu potrzeb, oraz pozytywnych relacjach panujących w rodzinie.

Wypowiadając się z kolei na temat wychowawczej roli matki badane podkreślały, że jest ona wieloaspektowa, obejmująca wiele obowiązków i powinności matki względem potomstwa. Podstawowe kategorie, jakie ją konstytuują, to miłość, opieka, określone cechy osobowościowe i charakterologiczne matki (głównie wyrozumiałość i cierpliwość), jak również relacja osobowa matki i dziecka. Respondentki dodały także, że matce łatwiej pełnić tę rolę, gdy pozostaje w szczęśliwym, satysfakcjonującym związku małżeńskim oraz gdy jest spełniona i szczęśliwa jako kobieta. Zasadniczym zaś problemem utrudniającym realizację tej roli są problemy finansowe oraz wszystkie te sprawy, które wiążą się z przeciążeniem pracą zawodową i obowiązkami rodzinno-domowymi kobiet będących matkami.

Przedstawione analizy z pewnością nie wyczerpują w pełni poruszonego zagadnienia. Ze względu na ramy opracowania zostały zarysowane jedynie podstawowe kwestie, zilustrowane wypowiedziami badanych, które wybrano spośród bardzo wielu narracji. Rekapitulując należałoby pokreślić, iż w swoich wypowiedziach kobiety będące u progu dorosłości bardzo wyraźnie wyartykułowały wychowawczą rolę matki jako ważną dla nich. Łączy się jednak ona z koniecznością dokonywania wyborów i stawianiem wobec dylematów, które współczesne kobiety zmuszone są rozstrzygać. Tym samym rola ta wzbudza bardzo wiele refleksji i emocji.

Bibliografia

- Blain A., *Biomedyczne problemy rozwoju dziecka*, [w:] M. Ziemska (red.) *Rodzina i dziecko: praca zbiorowa*, PWN, Warszawa 1980.
- Brzezińska A.I., Appelt K., Ziółkowska B., *Psychologia rozwoju człowieka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2016.
- Gurba E., *Wczesna dorosłość*, [w:] B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. T. 2, Charakterystyka okresów życia człowieka*, PWN, Warszawa 2000.
- Fromm E., *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, „Sagittarius”, Warszawa 1992.
- Izdebska J., *Rodzina dysfunkcyjna źródłem osamotnienia dziecka. Teoretyczne i metodologiczne aspekty badań*, [w:] K. Gąsior, T. Sakowicz (red.), *Pedagogika społeczna w służbie rodzinie: (aspekt marginalizacyjny, resocjalizacyjny i psychologiczny): III Świętokrzyskie Dni Profilaktyki*, t. 2, Świętokrzyskie Centrum Profilaktyki i Edukacji, Kielce 2005.

- Izdebska J., *Dziecko – dzieciństwo – rodzina – wychowanie rodzinne: kategorie pedagogiki rodziny w perspektywie pedagogiki personalistycznej*, Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Białystok 2015.
- Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1993.
- Nowak M., *Teorie i koncepcje wychowania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Ostrowska U., *Aksjologiczne podstawy wychowania*, [w:] B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. T. 1, Podstawy nauk o wychowaniu*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Palka S., *Metodologia, badania, praktyka pedagogiczna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Szlendak T., *Socjologia rodziny: ewolucja, historia, zróżnicowanie*, PWN, Warszawa 2012.
- Szluz B., *O dorosłych dzieciach mieszkających z rodzicami (na przykładzie wybranych państw)*, „Societas/Communitas” 2017, nr 2(24).
- Śniegulska A., *Rodzice w przestrzeni życia rodzinnego*, „Edukacyjna Analiza Transakcyjna” 2016, nr 5.
- Śliwerski B., *Pedagogika ogólna: podstawowe prawidłowości*, Impuls, Kraków 2012.
- Tchorzewski de A., *Dyskurs wokół paradygmatu teorii wychowania*, [w:] tenże (red.), *Z problematyki metodologicznej teorii wychowania*, Wydawnictwo Uczelniane WSP, Bydgoszcz 1994.
- Wojciechowska J., *Okres wczesnej dorosłości: jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać?* [w:] Brzezińska A.I. (red.), *[praktyczna psychologia rozwojowa]*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2013.
- Wysocka E., *Doświadczenie życia w młodości – problemy, kryzysy i strategie ich rozwiązywania: próba opisu strukturalno-funkcjonalnego modelu życia preferowanego przez młodzież z perspektywy pedagogiki społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010.